

AZ ÉLETBŐL MENEKÜLŐ KÖLTŐ

MADÁCSY LÁSZLÓ

(Szeged, Móra Ferenc Múzeum)

Mottó: „Minden halálok fejedelme:
A meghívott Halál.”

(Ady)

Az öngyilkosság az emberiség történetében — a legrégebb időktől napjainkig — egyik legsúlyosabb társadalmi probléma volt és maradt, amely írókat, költőket, filozófusokat, moralistákat, pszichológusokat egyaránt foglalkoztatott és foglalkoztat.

Hamlettel Shakespeare évezredek alapvető filozófiai problémáját sűriti egyetlen mondatba: *To be or not to be*, és Camus sem tud sokkal többet mondani a lényegről illetőleg: „Igazában csak egyetlen komoly filozófiai probléma létezik: az öngyilkosság. Eldönteni, hogy érdemes vagy nem érdemes élni, válaszadás a filozófia alapvető kérdésére. Minden más, hogy a világ három dimenzióból áll-e, hogy az észnek kilenc vagy tizenkét kategóriája van-e, csak azután következik. Mindez csak játék; először válaszolni kell”.¹

„Ám, a tapasztalat azt mutatja, hogy erre az ontológiai és ösztönös alternatívára az ember egy nagyon világos *igen*-nel válaszol, és az öngyilkosságok, melyeknek „tragikus és szenzációs” részleteiről a történelem és az újságok beszámolnak, nem afféle filozófiai okoskodások folytán következnek be.”²

Tény, hogy általában sokkal több ember hal meg önmaga által, mint gyilkosság következtében, s hogy sokkal több könyvet írtak az öngyilkosságról, mint a gyilkosságról.³ A különböző műfajú irodalmi alkotások öngyilkos hőseinek olykor váratlan vagy várt körülmények, máskor a „józanész”, a túlzott érzékenység, a félelem, valamely következtetés végső konklúziója, vagy a tudat mélyén régóta titokban érlelt szándék nagy szerepet játszanak végzetes tettük végrehajtásában; azaz: művészi motiváció szükséges az öngyilkos ábrázolásához. Viszont a művészi valóságon kívül, az életben az öngyilkosság sokkal rejtelmesebbnek, bátrabban végrehajtottnak tetszik, mert az indítékokra csak bizonytalanul lehet következtetni, amíg az igazi ok örökre rejtve marad.

Megtörténik olykor, hogy hivatalos személyek, kik nem ismerhetik egy-egy öngyilkosság igazi okát, vélt motivációk alapján (nyomor, egyéni bánat, részegség, betegség stb.) különböző csoportokba sorolják az öngyilkosokat.

Mondanunk sem kell, hogy az irodalomban ez a mechanikus eljárás nem lehetséges. Az író vagy a költő mindig megtalálja a maga nézőszempontját (vallási, társadalmi, lélektani, erkölcsi), mely szerint megrajzolja hőséne az öngyilkosság felé vezető útját, és a maga világnézete szerint mond ítéletet hőséne cselekedete fölött.

Már az ókori írókat, filozófusokat foglalkoztatta az öngyilkosság problémája. Szophoklész, Euripidész, Platon, Arisztotelész, Lucretius, Epiktetosz, Marcus Aurelius így vagy úgy választ kerestek a „lenni vagy nem lenni” nagy kérdésére.

¹ Albert Camus, *Le Mythe de Sisyphe*, Gallimard, 1942, 15.

² F. Jost; *Littérature et suicide*, *Revue de littérature comparée*, Quarante -deuxième Année. N° 2, 162.

³ V. ö. Hans Rost, *Bibliographie des Selbstmordes*, Augsburg, 1927.

A ma embere számára megdöbbentő, hogy az ókori mithológiában és mondákban (Oidipusz, Dido, Szapphó) az öngyilkosság milyen nagy szerepet játszott, s hogy a Sztoa-iskola egyenesen hősi számba menő cselekedetnek tekintette.

Ugyanekkor egyes görög városokban, többek között Athénban, öngyilkos csak az lehetett, — minden utóbbi következmény nélkül — aki engedélyt kért és kapott a magisztrátustól.⁴

Később, Rómában, már más helyzet alakult ki. Az öngyilkos vagyont az állam elkobozta. Az ókori történelem nagy és híressé vált alakjai is szerepelnek az öngyilkosok sorában: Cato (Marcus Porcius), Hamilcar, Hannibal; Lucrecia, Cleopatra, Lucanus, Seneca, Néro és még annyian⁵.

Plotinosz (204—270), a neoplatonikus filozófia kiváló művelője érdekes tanulmányt ír az öngyilkosságról. Ismert dolog, hogy a középkor látványos „kegyetlenséggel büntette” az öngyilkost — Aquinói Szent Tamás doktrínája alapján — tetemét lovakkal húzták az utakon, majd felakasztották, házának küszöbét felszedték. Ez az eljárás még a XVII. században is dívott. XIV. Lajos külön rendeletben (1760) intézkedett az öngyilkos tetemével való bánásmódról, a „nagy század” megőrízti a középkor barbár törvényét, sőt, az öngyilkos rokonait is bíróság elé idézték, az öngyilkos oszlásnak indult tetemét a vádlottak padjára ültették.⁶

A XVII. századi francia gondolkodók általában elítélik az öngyilkosságot, ám a XVIII. század filozófusainak állásfoglalása e kérdésben már nem egészen egyértelmű.

Ezt többek között bizonyítja a Correspondance Littéraire⁷, amely 1774. januári számában teljes egészében közli két fiatal francia dragonyos búcsúlevelét, kik 1773. karácsonyán Saint-Denis egyik vendégfogadójában pisztolyukkal agyonlőtték magukat. A hátrahagyott levél szerint az öngyilkosság oka „a mindenből való kiábrándultság... utálat az emberek, az egész mindenség iránt... S ha minden boldogtalan előítélet nélkül tudna élni, és szembenézni elpusztulásával, rájönne, hogy az életről olyan könnyű lemondani, mint ruhát cserélni, melynek nem tetszik a színe”. A búcsúlevél és a mellékelt testamentum írója Bourdeaux, ki „valaha tanítók tanítványa, majd ügyvédbojtár, aztán szerzetes, aztán dragonyos, s végül semmi lett”, a tollforgató könnyed stílusával, jódag humorával megnyerte Diderot-ék tetszését. A szerkesztők „nem tudták megállni, hogy ne csodálják azt a bátorságot, azt a lendületet, amely csak az erős lelkek sajátja; megnyilvánulásukban mindig van valami magasztos és felemelő”. Íme, Diderot újságja, melyet az európai udvarokban mindenütt olvastak, csaknem magasztalni merészeli a két dragonyosnak az étellel s a halállal szemben tanúsított magatartását. Sőt, levelük egyes kitételével vitába is száll (valószínűleg Diderot):

„Az életben minden dolog véget ér, mondják a mi filozófus dragonyosaink, és a vég tudata megmérgezi az életet. Ha első pillanatra ez a megállapítás igaznak is látszik, a legáltalánosabb tapasztalat nem azt bizonyítja-e, hogy az tartalmában mennyire hamis?

Először is számtalan olyan öröm van, amely csak azért értékes számunkra, mert tudjuk, nem sokáig tart... Másodszor olyan örömeink is vannak, amelyeknek az élvezete elfeledteti velünk, hogy azok hamarosan elmúlnak; és ez az illúzió adja az élet igazi boldogságát... A szenvedély mindent örökké valónak lát, és a természet akarata szerint minden véget ér...”

⁴ A. Cuillier, Manuel de philosophie, Paris, 1950. t. II, 483.

⁵ V. ö. E. Frenzel, Stoffe der Weltliteratur, Stuttgart, 1962.

⁶ Larousse, Grand Dictionnaire Universel du XIX siècle, Paris, 1875, t. XIV, 1216.

⁷ Párizsban havonként megjelenő „irodalmi, filozófiai és kritikai” folyóirat, melyet Grimm és Diderot szerkesztet.

A szerkesztő még felsorakoztat egy-két érvet, ugyanekkor nem mulasztja el, hogy Cato, Petronius, Szokratész iránt ne fejezze ki legteljesebb csodálatát, ama véleménye fenntartásával, hogy az életet érdemes szeretni, mert minden időben mindenki számára tartogat örömet.^{7/a}

Íme, a felvilágosult filozófus véleménye, ki szembe mer helyezkedni a hivatalos állásponttal, és Európa-szerzte hirdeti a vallási fanatizmussal szemben a tolarenciát. Nem áll tehát F. Jost-nak ama megállapítása, mely szerint a francia XVIII. század egyértelműen ragaszkodott az öngyilkosság kérdésében a hagyományos egyházi törvényekhez.⁸

A XIX. század az öngyilkosság kérdésében már nem tudja vallani az egyházi felfogást, és körülbelül Schopenhauer álláspontjára helyezkedik, mely szerint ki önkézével vet véget életének, hibát követ el, de nem bűnt.⁹

És e vonatkozásban alighanem Dosztojevszkij *A megszállottak* című regényének Kirillov-ja fejezi ki legérdekesebben és leghűbben a XIX. sz. irodalmának állásfoglalását: „Megölöm magam, hogy bizonyosságot tegyek függetlenségem és új szabadságom mellett.” Azaz: lázadni minden áron az élet, a „végzet” kényszerítő körülményei ellen, bebizonyítani, hogy az egyén saját akaratótól függően diadalmaskodhatik a „végzeten.”

Már Dante hasonló megértésről, sőt együttérzésről tesz tanúbizonyosságot azokkal szemben, kik önszántukból kényszerültek halálba menni, mert nem tudták elviselni a hazugság, a gyűlölet, az irigység, a kegyetlenség, az álnokság, a vadság rajtuk csatánót következményeit.

*Akkor előrenyúltam a karommal,
s egy nagy bokorról egy ágat letörtem,
s a törzse: „Mért tépsz?” szölt rám fájdalommal,
és vértől lett a helye barna
és „Mért szakítasz?” — így jajgatni nem szönt
„nincs semmi részvét eleven kebelben?...”¹⁰*

A Pier della Vigna-k, a Rómeók és a Júliák, a Lear királyok, az Othellók és mások tragikus sorsa — mint költői téma — évszázadokon át — egészen napjainkig ihleti a világirodalom íróit, költőit, köztük a legnagyobbakat (Shakespeare, Corneille, Racine, V. Hugo, Goethe, Musset, Schiller, Young, Keats, Tennyson, Balzac, Dosztojevszkij, Flaubert, Arany János, Oscar Wilde, d’Annunzio, Cocteau és mások), ugyanekkor sokan vannak, kik önmaguknak választják a „végzetes szabadságot.” Thomas Chatterton nem bírván elviselni a nyomort holborn-i padlás szobájában arzénnel mérgezte meg magát, Chamfort a Terror idején a letartóztatástól való félelmében először pisztolyával próbál öngyilkos lenni, de csak félszemét lövi ki, aztán borotvájával ejt magán súlyos sebeket, végül is az orvosi gondozás ellenére sikerült meghalnia; Mariano José de Larra szerelmi bánatában főbe lövi magát, Gérard de Nerval magára hagyottan, mindenünnen kiteszítottan nem tudja már elviselni sem a hideget, sem az éhség kínjait, felakasztja magát, és így folytathatnám a költők-írók tragédiáinak felsorolását Juhász Gyuláig és még tovább.

^{7/a} Correspondance littéraire, Paris, 1812, t. III. 14—21.

⁸ V. ö. i. m. 168.

⁹ Die Welt als Wille und Vorstellung, 1819, t. I. 541—546.

¹⁰ Dante Alighieri Összes Művei, Magyar Helikon, 1965, 598.

II.

„Az öngyilkosságban van valami nagy és rettenetes...” írja Balzac. „Iszonyú viharoknak kell a lélekben dúlniok, hogy arra kényszeríthessenek egy nagy embert, hogy a lélek békéjét pisztolya torkától szerezze meg.

Mennyi padlásszobába zárt ifjú tehetség vész el egy barát, egy vigaszhozó asszony híján, millióktól körülvéve...

Minden öngyilkosság melankóliával telített fenséges költemény...”¹¹

Mennyire ráillik Balzac e mondása Juhász Gyulára, kinek költészete feltárja egy magányos életen át vívott drámai harcát a halállal. 1149 verse közül¹² (nem számítva az utáztatokat, a töredékeket, a rögtönzéseket) körülbelül 460 verse van olyan, amely az elmúlásról, az élet hiábavalóságáról, a mindenből való kiábrándultságról, a halálról szól úgy, hogy azokból kijajdul az öngyilkosság szándéka is.

E számszerű adatból következik, hogy költőnk érzel- és gondolatvilágát a halál gondolata uralta, s hogy önkezeivel vessen véget életének, nem is annyira adott pillanat kísértése, mint inkább a lélek gyógyíthatatlan betegsége volt. Már első verse, melyet tizenöt éves korában írt, a sírról szól, amelynek „homálya A nyugalomnak kezdete”... s hol, — „nem kell remélni sohasem”.¹³ Persze ez nem bizonyít semmit, hiszen minden serdülő gyermekköltő szentimentális, a halál bűvöletében él, s a halálról énekel. Ám, a Vigasztalás című, szintén gyermekkori versében, ha még oly naiv kifejezésekben is felvázolja jövő életútját az elhivatottság tragikus érzésével:

*Költőnek szült zord végzeted!
A szenvedés lesz földi pályád,
Keserves néma szenvedés,
Te tórd e sorsot, bár zokogva,
Dalodban légyen enyhülés!
Ha elfelednek, kikacagnak,
Ne sírj, ne átkozd végzeted,
A sírnak mélye eltakar majd,
Ott nem bántanak az emberek...¹⁴*

Zord végzet, néma szenvedés, sír mélye, hová nem ér el az emberi gonoszság... árulkodó kifejezések egy korán érett, betegesen érzékeny lélekről, amely mögött élettapasztalat ha alig van is, de már lázadással telített az étellel és mindennel szemben. Flaubert írja önmagáról: „A halál utáni vágyakozással születtem. Semmi sem tett számomra ostobábbnak, mint az élet, és szegényletesebbnek, hogy ragaszkodjam hozzá.”¹⁵

Flaubert meg tudta tenni, hogy maga helyett regényének főhősével, Madame Bovary-val vétesse be a halálos mérget, s ezzel időlegesen megszabaduljon lelki gyötrődésétől, mely mint „hallgatag pók szötte a sötétben hálóját szíve minden szögletében”.¹⁶ és ezért is jelenthette ki Amélie Bosquet-nak a felszabadultság érzésével: „Madame Bovary, c'est moi”. (Madame Bovary én vagyok.) De Juhász Gyulának nem volt módja — Flaubert-hoz hasonlóan — megszabadulni „a hallga-

¹¹ La Peau de Chagrin, Paris, d. n. 11—122.

¹² V. ö. Juhász Gyula Összes Művei, 3 t. Bp. 1963.

¹³ I. m. 1. Rezignáció

¹⁴ I. m. 2.

¹⁵ R. Decharmas idézi, Flaubert, sa vie, son caractère et ses idées avant 1857. Paris, 1909, 103. r. 3.

¹⁶ Madame Bovary I, 7.

tag pók hálójából”, s mint Goethe Werthere nem az élettől, hanem a gyógyító haláltól reméli az irt lelki sebeire.

Húsz éves, mögötte a gimnáziumi évek friss emléke, édesapja halálának fájdalmas élménye, előtte fiatal életének minden szépséges lehetősége, és mégis, bár ellentmondásosan, csak egyetlen témát tud variálni és versbe szőni:

*De vannak, ó de vannak ám sokan,
Akikben még vágy, álom is fogan.
A testük ifjú, ám lelkük beteg,
Húsz kurta évvel immár öregek.
S nem lakomáztak mámorok torán,
Nem tékozoltak el mindent korán.
Csak... Szívéket kora dér lepte meg,
Tavasz van és a lelkük didereg.
Szeretnének szeretni, élni hej!
S valami sűgja, hogy már menni kell!* (Dér)

A „fin de siècle” tragikus életérzése jól beleillett a fiatal költő korai vigasztalan szemléletébe. „Tolsztoj, Gorkij, Andrejev ma a legolvasottabb szerzők — írja 1903-ban, — de a dánok és a norvégek se hagyják magukat és Knut Hamsun, Lagerlöw Zelma, hogy Ibsent, Björnsont ne is említsük...”

„Az olvasó világ belefáradt a francia szellemeskedésbe, gyakran tendenciózus ledérségébe, a nagy világosság után egy kis köd, egy kis mélység után epekedik. A modern emberben mindig van egy adag pesszimizmus, bizonyos misztikus hangulat, amely a sok realitás természetes ellenhatása és épp ezért felelnek meg oly igen lelkületének a modern északi írók.

Ezek elseje időben és értékben egyaránt, a fiatalon letört szomorú életű Jakobsen... A modern ember művészi idegéletét élte és ezt írta meg főművében, a *Niels Lyhnében*. Ez a chef d'oeuvre méltán sorakozik a modern regényírás többi nagy műve mellé, a Háború és Béke, a Bovaryné, a Raszkolnikov, a Zolai főművek közé...

Niels Lyhne a modern ember, mondjuk a modern „félemler” tükörképe. Azé az emberfajtáé, amely félig tehetség, félig tehetetlenség, félig übermensch, félig patológiai jelenség, amelynek fő ismertető jele az, amit egy szóval „akaratbetegség”-nek nevezünk.”¹⁷

Csodálattal kell adóznunk a fiatal költő rendkívüli olvasottságának és műveltségének, aki néhány sorban felsorakoztatja a századvégi és -eleji tragikus életérzés képviselőit, és hogy a kép teljesebb legyen, megemlítjük a legnagyobbak közül még Maupassant-t, Dosztojevszkijt, d'Annunziót és nem utolsó sorban Nietzsche és Schopenhauert, akik szintén nagy hatással voltak rá.

S ez a hatás csak fokozottabb mértékben érvényesült költőnkénél, aki vele született hajlamánál fogva hajlott a pesszimizmusra, sóvárgott a tragikus, dionüszoszi érzelmekre. Ő írja magáról: „Egész életemben mint az örvény, vont magához, ami patológikus. Legkedvesebb olvasmányaim voltak: Dosztojevszkij: Bűn és bűnhődés. D'Annunzio: Giovanni Episcopo... Maupassant: Horla...”¹⁸

A húsz éves költőnek csak közvetett élményei vannak az életről, irodalmi és filozófiai műveltsége révén, mások elsötétült világának árnyai lebegnek érzékeny, rettenetre kész lelkében.

¹⁷ Jens Peter Jakobsen, Juhász Gyula Összes Művei, Prózai írások t. 5, 15—16.

¹⁸ I. m. 555.

Niels Lyhne-jellemrajzába egy kicsit önmagát transzponálta, aki „sápadt, álmodozó ifjú, a zseniális félemler. Mindenbe belekap, semmit se tetőz be, az élet minden szögletébe bekukkan, sehol sincs maradása.”¹⁹

Huszoney éves és két lángészt fedez fel magának. „Az egyik ősi, ösztönszerű... üstökén fogja korát, tanítja és vezeti azt. Ilyen *Victor Hugo*, a gyermekek, az alázatosak és a szegények költője.

A másik lángész? Új érzések, új gondolatok hideg és forró lázát oltja az előkelő lelkekbe... Ilyen Nietzsche, az emberfölötti ember, a hatalomhoz való akarat költője...”²⁰

Mindkettőben azt csodálta, ami belőle hiányzott; az egyiknél a képzelet rendkívüli erejét, az alkotóképesség határtalanságát, a másíknál

*„... ki töretlenül törtet fel az égig,
Felejtí útja meddő meredékit,
Melyen véréből nyíthat csak virág!”*

(*Nietzsche*)

Egyetemi éveí alatt „Hamlet úr titkos tragédiá”-ját élí meg.

*„Hogy a míg rátör egy ádáí világ,
Nem látja meg a búsan rámosolygó,
A szép, fehér Oféliát!”*

(*Oféíia*)

Budapesttől és az egyetemi évektől annyira várt, lelkét-szívet kicserélő nagy élmény reménytelenül várat magára, és önkínzó önmagával való elégedetlenséggel mondja önmagának:

„Oh én vagyok a szürkéség maga!”

(*Budapesti ősz*)

Az életbe, a semmiségből „készen” egészen, mosolyogva, éretten fegyveresen kipattanni”²¹ akaró költő 1905 nyarán megtorpan. Ebben közrejátszik jelentkező idegbetegsége és a viszonylagos sikertelenség tudatának nyomasztó érzése.

Bródy Sándor öngyilkosságának hírére vallomásszerűen írja (1905. júl. 7.) „Torz rémek tolonganak lüktető agyamban...”²²

Nyilvánvaló célzás súlyos, végzetes tette, Bródyt „utánozni” kész lelkiállapotára. És ebben a korai, depressziós hangulatban kezd tudatosan foglalkozni az öngyilkosság gondolatával. Ezt igazolja Kosztolányihoz írott levelének egy kitétele: „Mostanában örökké beteg voltam, a főbetegség mellett. A szenvedés fanatikusa lettem.”²³

Sőt, egy későbbi, Bródyról írott cikkében, utalva az író öngyilkossági kísérletére, megjegyzi: „Akkor írtam róla az első nekrológot, fiatal fejjel, magam is jelöltje ennek a szomorú tábornak.”²⁴

¹⁹ I. m. 16.

²⁰ I. m. 22.

²¹ Babits, Juhász, Kosztolányi Levelezése, Bp. 1959, 13. sz.

²² Ikarus Bécsben, Prózai írások, i. m. 47. sz.

²³ B J K. lev. 86 I. A kritikai kiadás is idézi, 589. I.

²⁴ Bródy Sándor, Szeged, 1924. aug. 13. A kritikai kiadás idézi, 589 I.

A „Lucretiusok, Tassok, Lénauk, Nietzschek, Munkácsyk” és a Péterfy Jenók tragikus sorsa foglalkoztatja, s mintegy öngazolásul idézi Heine-t:

*„Mindennek, mi szép, jó,
Gyászsorsa, hogy rossz véget érjen!”²⁵*

Ebben a hangulatában születik *Egy fiatal öngyilkosnak* című verse.

*Boldog halott, vád és virág takar,
Eljátszottad az életet hamar.
Álmodni tudtál, ám ébredni nem,
Szíved — a sebzett — íme már pihen!
Kontárja az életnek, én szegény,
Mélázom a szerencse végzetén,
Mely neked üdvöt és halált adott,
Nekem merengő, tengő bánatot!
Én bölcs bolond, ki holt eszméknek él,
S fölötte a teremtő szenvedély
Elszáll ijesztő üstökös gyanánt:
Tanulnék tőled életet, halált!*

A múlt és a jelen teli kézzel szolgáltatja a költőnek a tragikus példaképeket, és csak idő kérdése a végzetes elhatározás.

A halál számára nem az a vég, amelynek egyszer mindenki számára be kell következnie, hanem az az erő, amelynek segítségével dicsőítheti, dinamikussá teheti az életet. És megkezdődik az élet költőjének tragikus játéka a halállal:

*Mért van az, hogy aki mélységedbe láthat,
Aki egész szívvel méltóan imádlak,
Azt te vaskezeiddel durván eltaszítod,
Lángoló szerelmét gyűlöletre szítod.
Mért van az, te zsarnok, te gyönyörű élet?*

Egyik pillanatban a „gyönyörű élet” (Kérdések) teljes igenléséről, a másikban a halál öleléséről énekel a költő, ki születése gyászán győzedelmeskedve, meghalni szeretne „az élet hegyén” (De profundis).

Oscar Wilde-ről írja 1905 őszén, hogy „Imádtá a paradoxont, mivel ő maga is paradoxon vala... remekszépeket hazudott, mert érezte, hogy mélyebb mélységek rejtőznek e színes hazugságok alatt, mint annyi szürke igazságban, de végül is belefáradt az élet meséjébe, és a pálya közepén kidőlt.”²⁶

Van valami paradoxon Juhász Gyula életszemléletében is, aki számára „Raszkolnyikov a tudás Übermensché, Gray Dorián a művészeté. Az egyik az akarat problémáját hánytorgatja, a másik az élvezetét”...

Dosztojevszkij és Wilde tanításából a maga számára azt a tanulságot vonja le, hogy „Az élet vergődés. A szépség bűn. A nyomor úr. Az igazság nem a miénk. Csupán a végső akkord más. A fatalista Dosztojevszkij azt mondja: Szeressetek! Wilde nem mond semmit. Ő mindenbe belefáradt.”²⁷

Mindazt, amit Juhász Gyula elmond Dosztojevszkijről, Wilde-ről, igazában önmagáról mondja el. Megvan az a rendkívüli képessége, hogy az irodalom vagy a

²⁵ Ikarus Bécsben, i. m.

²⁶ *Oscar Wilde*, Prózai írások, i. m. 58.

²⁷ *Ibid.*: 58—59

művészet tragikus kiválóságairól írott portréiban elsősorban és mindig önmagát lássa és láttassa. Így azután számára költészete is, prózája is a feloldódás, a transzponálás lehetőségével a végső menedék önmaga elől és az élet elől; rendkívüli intellektusában képtelen pszichológiai rendet teremteni. Legtöbbször az értelem élménye uralkodik életélményein. Ezért hangzik olyan egyhúrúnak ifjúkori költészete még akkor is, ha a halál gondolatával vívódik. Ez időben költőnk: „megénekel”, de nem: énekel. És ezt ő maga is érzi és tudja, és ezért van az, hogy a barátaitól kapott elismerés friss, új szél reménye csüngő vitorláinak.

Prózájában az új érzéseknek társadalmi és művészi igazságnak rajongó harcosa, de költészetében bátortalan, képtelen engedelmeskedni a modern életszemlélet formabontó parancsának.

Tanári diplomája megszerzésekor egyik eszményképe, Péterfy Jenő ihletésében írja első vezércikkét, melyben megtámadja báró Barkóczy Sándort, a kultuszminisztérium középiskolai ügyosztályának vezetőjét, mert a nevezett az Országos Középiskolai Tanáregyesület közgyűlésén kijelentette, „hogy a magyar tanárok a tanításban az egyedül üdvözítő valláserkölcsalapra helyezkedjenek.” „A modern magyar kultúra ellenségé”-nek, „klerikális reakciós”-nak nevezi, „a valláserkölcsi alap” címén be akarja oltani „a jövő nemzedék lelkébe a hazug idealizmus mérgeét, elavult világnézet tömjénével bódítani el a holnapba kilépőt: ez a legnagyobb erkölcsatlenség, amit egy ember, egy kor, egy nép ellen elkövethet.”

És a 23 éves ifjú, állás nélküli tanár hirdetni meri, szembehelyezkedve Barkóczyval, a magyar klérussal, a magyar királyi kultuszminisztériummal, hogy „A jövő nemzedék oktatása és nevelése nem lehet ancilla teologiae, az egyház szolgáloja. A modern ember szabadnak született, nem rabja sem babonának, sem előítéletnek. A modern ember fegyvere a tudás és a munka. A tudást nem a középiskortól kéri és nem a túlvilág számára dolgozik. A vallás minden embernek magánügye.”²⁸

Ezt a volt piarista gimnazista, a volt piarista novicius, a vallásos család gyermeke írja, ki a maga igazságáért és a remélt modern magyarságért harcra kél, lázadó tollával a hatalmasságok alvilági erejével.

A gyermekkori megaláztatásoknak, a vallási ideológia karámjába kényszerített serdülő ifjú szenvedéseinek emlékei lázadásban robbannak egy elavult, képmutató rendszer ellen, amelynek már csak kísértetekkel teli múltja van, de jövője nincs.

A cikk is híven mutatja a költő érzelmi és eszmei világának két végletes pólusát, mely a lázadás és a körülmények vélt hatalmával szembeni önkéntes megadás.

Ám, a cikk megjelenésének napjától kezdve a költő végleg *jegyes* ember lett azok szemében, akiknek hatalma messze ért. Ama reményének, hogy Szegeden vagy más kultúrközpontú városban tanári állást kap, befellegzett. Ezzel megkezdődik vesszőfutása beteg önmagával és a halállal. Máramarossziget, Léva, Nagyvárad, Szokolca, Makó... és végezetül Szeged.

Száműzetésében, érzelmi és szellemi magányában újra meglegyinti a „szabadulást” kínáló halál lehetete. Vallomásszerűen ír az „Öngyilkosok”-ról, kik

*Az élet nagy harcában vesztesek.
Belátják, hogy az ő ügyük bukott
S a sápadt arcú fáradt Brutusok
Kardjukba dőlnek és lefekszenek.*

„Idegen erdőben” jár, hol tűnt álmait temetgeti (138),²⁹ „idegen ágyon” fekszik,

²⁸ Magyar tanárok, Prózai írások, i. m. 79–80.

²⁹ Az idézetek után zárójelbe tett számok a kritikai kiadás számozott verseire utalnak.

s meghalni szeretne csöndesen (142); „Hamlet” szerepében „római daccal” sírba tér (146); „nagy temető” veszi körül és érzi, „mi szűk e szomorú világ” (150); „egy álom él szívében és ettől lesz szép magányos” halála, melyet néha-néha megpróbált már (153); szívéből majd, ha befedi az árok, „nyílnak a nagy, sápadt lappvirágok” (162); ágyán önmagát látja „nyíltszemű” halottként (179); a szívében kavargó „örvény” rémíti, önmagától kell remegnie, s nincs, aki megvédje (180); „temetőknék süppedt árka biztat”-ja (201); „halálba ringató dal” zeng a szívében (237); „valami szépet próbált még akarni... a pisztoly csövét búsan simogatni... hajnalban sírva halni,” (266); „élni, élni” néki „már merő kín” (327); számára „megint magánosabb lett a világ”, s a szívé „megint halálra fáradt” (351); a „boldog nemzedéktől” kéri, hogy sirassa el, temesse el őt „virágosan, ujjongva, szépen!” (352); „asszonyok” kiken kereste lelke arcát, ők hozták az élete kudarcát (355); „könnyezve várja a korai halál” (377); önmagát látja, a „távozót”, ki „szívébe célzott”, s „némán állt meg a halál előtt” (380); „A búcsúzás szonettjét” írja, társa lett „a holt csillagoknak” (382); halálos éjszakán, „hosszú, rémes” árnyát s Annát látja (395); „fogy reménye, mint a hold világa” (396); „holt határon” jár „árnyak sorában” ő „is árnyék!” (404); úgy érzi, „Anna meleg szava szól át egy tavaszról, mely messze, mint az ég.” (405); a szerelem „tegnap még szenvedés volt, kínos, kedves... holnap” sírján „kereszt lesz” (416); „minden éjjel” ölelkezik „A fojtó semmiséggel... s reggel... új búcsút” jár „tűnő” életével (417); megbékélt „már a semmivel s boldog frigyét” kötött a halállal (420); vérzőn égető lelkétől, „mely vak örvényeit kitarja szüntelen” nincsen menekülése (424); minden útja halott atyjához vezet (428); „Mély óceánja semmiségnek, S az alvilági hallgatag folyó” vár reá (431); „szép szavakkal, Leány szívvel, bállal, Fehér szemfedővel, Fekete halállal” játszik (433); ... „unottan lejt már halotti táncát És alig érzi már az életet.” (451); érzi, fölötte „a vak, láthatatlan Erők kara kereng kegyetlenül S az örök múlás szele hegedül.” (459); „halálos bús” szíve vár a „Távoli Annára, ki messzebb a sírnál.” (462); „a napra” gondol, „ha majd” fölötte „Halkan rügyezze gyöngyvirág terem.” (466); biztatja magát, hogy tanuljon „római módon”... szenvedni és meghalni szépen (469); a „távoli harangok” őt siratják, őt temetik (501); „érzi, hogy az Isten közeleg S feléje intget.” (504); „Annának, utólszor”... búcsúverset ír (508).

1914. márc. 6-án, egy budapesti szállóban — annyi lelkivergődés és több öngyilkossági kísérlet után az általa is elképzelt és megénekelte módon próbál véget vetni életének férfi módra, fegyverrel. Öngyilkossági kísérlete legfőbb motívumának a reménytelen szerelem látszik első pillanatra legelfogadhatóbbnak, mert aki le tud mondani a szerelemtől, nem szeret, de akinek le kell mondania róla, öngyilkos lesz, mint Werther tette.

Nem kétséges, hogy a kitaszítottság érzése, a maga köré kiépített magányossága, ama tehetetlensége, hogy be tudjon illeszkedni, ha csak pillanatnyilag is, adott társadalmi miliőbe, költői hírnevével való elégedetlensége, rendkívüli érzékenysége, a női nem iránt való vonzódása s a tőle való idegenkedése, az elérhetetlen szerelem eszményesített képe, amely fantomként kísérti és üldözi, olyan motívumok, amelyeknek már egyike is elégséges volna, hogy az életből menekülni próbáljon. Mégis a legeslegfőbb ok: az élet iránt való vonzódás és taszítás érzete, az önmagától való félelme, amely öngyilkossági mániában kulminálódik; mindez a reménytelen szerelemmel együtt, mint egyetlen motívum sűrítetten csapódik le költészetében. Az öngyilkosságra tudatosan készülődik, mint Madame Bovary. 1912-ben Szokolcán, egy „télutón” a „fázós bánatot” melengető „kandalló varázsa” mellett „Bovarynét” olvassa egy szép asszonnal.³⁰ „A végeken... a ködös éjben”, mikor „álom hull a

³⁰ V. ö. Szalatnai Rezső, Juhász Gyula hatszáz napja, Bp. 1962, 112.

hóban” a Dosztojevszkijek, a Flaubert-ek tragikus világa illik a költő szakolcai környezetéhez és kisiklott életéhez. Öngyilkosok példamutatására van szüksége, hogy a revolver ravaszát majd meghúzza.

Az 1914. március 6-i öngyilkossági kísérlet után mind nehezebbé válik számára a „normális” életbe való visszatérés, nem is szólva a háború kitéréséről, a háború okozta nemzeti tragédiának teljes átéléséről. Az 1914. év termése 28 vers. Úgy érzi, véres őszön „Vér és tűz büszke bíbor tengerén” papírhajójával nincs mit keresnie (539).

1915-ben „fiáért síró anyasóhaj riogatja (549), édesanyákat lát „talpig gyászban a világon” (553); és sebesült árva hősokeket, bús vértanúkat a kórházakban(555). Ez évben 16 verset írt, 1916-ban pedig 24-et. Mákonyos világába a háború rettentő zaja éppenhogy csak elér. Önmagával is erőtlen vergődik, az alvó csipkerózsáig „Az út ... véres kusza örvény, Mely holtak, roncok árján kavarg.” (566) Megírja testamentumát és kívánja, hogy sírján „viruljon jobb világ” (573). 1917 idegösszeomlásának éve, és a Moravcsik klinikán való tartózkodása idején Széchenyi, Lénau sorsa kísérti (590, 596), és új fantom jelenik meg lelki világában és költészetében, az „élő halott” (591), melytől nem tud többé szabadulni.

Gyógyulásával új költő lép elénk, a forradalom költője, majd az eltiport forradalom után népe vigasztalója, és 1929-ben, annyi „hiábavaló” költői dicsőség után, elemi erővel lép föl lelkében új, tragikus motívumokkal az élettől való szabadulás vágya. Nem tud szabadulni attól a gondolattól, hogy „az életét... elhibázta” (1097), hogy az „élő halottak” sorsára jut (1100); Baudelaire tragikus végében önmagát ábrázolja. A feltámadt „Rém kopogását hallja Álomtalan, vak éjeken,” „árnya int” feléje (1111), és úgy érzi, „az egész teremtés Egy óriás gyászindulót dalol” (1116). Aztán „Venit summa dies” (1131), majd a végső elhatározás mindent békítő nyugalma árad soraiból.

*Az élet csöndje ez a béke,
A nyugalom e nagy tenyészet,
Örök erők szent szövédéke,
Lehullt levél én, elenyészek.*

(Fák)

Annyi menekülési kísérlet után, végre sikerült mindentől megszabadulnia. Hogy az abszurd világgal nem tudott egyensúlyba jutni, s nem tudta „nem abszurdá” tenni, nem a költőn múltott.

Ezt a szomorú tényt költészete bizonyítja.

UN POÈTE QUI FUT LA VIE

par

László Madácsy

L'auteur analyse la place et la fonction du thème du suicide dans l'oeuvre du poète Gyula Juhász. Son étude se compose de deux parties. Dans la première il passe brièvement en revue les aspects du problème du suicide posé dans l'histoire de l'humanité avec une tragique instance, dans la deuxième il démontre que pour Gyula Juhász, l'envie de se tuer, au lieu d'être une tentation, est une maladie de l'esprit; elle poursuit fatalement son évolution et aboutit à la volonté de la mort. Les écrivains et les philosophes de l'antiquité ont été fascinés par le problème du suicide (Sophocle, Euripide, Platon, Lucrèce, Epictète, Marc-Aurel, ayant des exemples mythologiques devant les yeux (Didon, Sappho), d'une façon ou d'une autre, posèrent la question et essayèrent de la résoudre.

L'histoire ancienne a aussi ses suicidés fameux: Caton, Hamilcar Annibal, Cléopâtre, Démosthène etc. au sort desquels s'intéressèrent beaucoup les écrivains de tous les temps.

Les écrivains du XVIIIe siècle et ceux du romantisme traitent le sujet avec beaucoup d'intérêt. La fréquence du suicide, au courant et surtout depuis la fin du XIXe siècle, suscite des vocations de sociologues dont les publications fournissent des éléments utilisés en littérature.

Dès son enfance notre poète, Gyula Juhász s'intéressait à ce tout ce qui est pathologique dans la vie et dans la littérature. Il s'occupe aussi du problème du suicide et de son propre état d'âme qui s'évoque plus qu'il ne s'explique. Toute sa poésie n'est qu'une lutte tragique contre l'instinct de la mort volontaire, contre „l'ennui, araignée silencieuse (qui) filait sa toile dans l'ombre à tous les coins de son cœur.”

Comme Flaubert, il est né avec le désir de mourir et la pensée du suicide se préparait en lui de longue date et elle devait former l'un des thèmes majeurs de sa poésie. „Qui peut renoncer à l'amour, n'aime pas, qui doit y renoncer, se suicide.” Le sentiment de la solitude, l'injustice de la société, l'incapacité de s'intégrer dans un milieu social hypocrite, les chagrins et les malentendus s'accumulaient au point qu'il en est venu à maudire son existence. Et le désir de mourir le poussait à la mort volontaire en 1937 pour prouver son indépendance et sa nouvelle liberté — comme Kirillov de Dostoïevski.